

Aha: het onzichtbare hek

SANDRA VAN LOCHEM-
VAN DER WEL

Aha! Deze uitroep van aangename verrassing heeft zijn naam gegeven aan een bijzonder element in parken van buitenplaatsen: het onzichtbare hek. In Nederland is de aha een zeldzaam verschijnsel en maar van enkele buitenplaatsen bekend, zoals Rams Woerthe in Steenwijk en Gooilust te 's-Graveland.

Een aha is een afscheiding tussen landhuis en dierenweide, die vanuit het huis onzichtbaar is. Het bestaat uit een greppel met aan één zijde een (verzonken) stenen muur. Hiermee worden vee en herten uit het huis en de kwetsbare tuingedeelten gewerd, terwijl het uitzicht over de weide niet door hekken wordt verstoord. Een Engelse omschrijving van de aha geeft de functie treffend weer: *a wall or fence bounding a park or garden, built low in a hollow, so as not to interfere with the view*. Een aha moest de illusie wekken dat huis en tuin één geheel vormden met de wijdere omgeving. Het leek alsof er geen grens aanwezig was en dat dieren vrij tot aan het huis zouden kunnen lopen. Deze esthetische vondst ontlokte bezoekers die voor het eerst een aha zagen de verraste uitroep: aha! In het Frans wordt het gespeld als ah-ah, in het Duits als Aha en in het Engels is de schrijfwijze ha-ha¹.

FRANSE EN ENGELSE VOORBEELDEN

De aha is een Franse uitvinding. Het verschijnsel is voor het eerst beschreven in een Frans tuinboek uit 1709: *La Théorie et la Pratique du Jardinage* door A.J. Dézallier d'Argenville. Een Engelse vertaling verscheen in 1712. Aha's waren echter al in de 17e eeuw in enkele Franse formele tuinen aanwezig en vanaf het eind van die eeuw ook in Engeland bekend. De aha op Levens Hall (Cumbria), die rond 1695 door de Franse tuinarchitect Guillaume Beaumont werd aangelegd, geldt als het vroegste Engelse voorbeeld. De aha vond in Engeland vooral toepassing in de 18^e-eeuwse landschapsparken. Het aha-effect bleek binnen de landschapstijlen, waarin een geïdealiseerd natuurlijk landschap centraal stond, goed bruikbaar. Het belang van de aha werd in een verhandeling over de Engelse tuinkunst uit

de 18^e eeuw onder woorden gebracht als *capital stroke, the leading step to all that has followed* (Horace Walpole, 1780). In dit essay, *On the History of the Modern Taste in Gardening*, beschreef Walpole de aha lovend als *simple enchantment (which) pointed out new beauties and inspired new ideas*.

Vele Engelse aha's bestaan uit een droge greppel met een muur van opgestapelde stenen. De aha's kunnen kilometers lang zijn als volledige 'uitrastering' van het tuingedeelte waar grazers niet welkom waren. Oudere, eenvoudige aha's hebben alleen een rij doornige struiken in plaats van een stenen muur. Een andere vorm is een droge greppel met een metalen hek op het laagste punt of in het talud. Vlak bij het landhuis werd soms meer werk gemaakt van de aha door het aanbrengen van gemetselde stenen muren, met vazen of met een transparant sierhekwerk er op. De twee laatstgenoemde hebben een duidelijke sierfunctie; ik noem ze verder ornamentele aha's ter onderscheid van de geheel onzichtbare 'gewone' aha. Op het eerste gezicht lijkt het tegenstrijdig, een aha met een hek erop, dit belemmert immers het doorzicht. De toegepaste hekjes zijn echter laag en transparant. Vanaf het landhuis kijk je er overheen en is geen sprake van een verstoring van het uitzicht.

RAMS WOERTHE EN GOOILUST

In Nederland is de aha een zeldzaam verschijnsel en maar van enkele buitenplaatsen bekend. De aha op Rams Woerthe, in het rond 1900 door de tuinarchitect Hendrik Copijn aangelegde park, scheidt de hertenkamp van het terras achter het landhuis. De aha bestaat uit een muur van gemetselde basaltblokken aan de rand van het terras, op enkele meters afstand van het

huis. Een greppel is afwezig, de muur ligt op maaiveldhoogte. Het terras en het landhuis liggen hoger dan de weide. De muur vangt het hoogteverschil op en geeft tegelijkertijd een aha-effect. Omdat het terras tussen huis en aha uit grind in plaats van gras bestaat, ontbreekt het effect van een schijnbaar tot aan het huis doorlopende weide.

De aha op Gooilust is een ornamentele aha en bestaat uit een diepe greppel met aan de landhuiszijde een gemetselde muur. De muur heeft de vorm van een halve cirkel met aan weerszijden enkele rechte muurdelen in zigzagpatroon. Op de muur staat een laag, transparant hekwerk, verbonden door imitatie-natuurstenen kolommen op elk knikpunt van de muur.

Het aha-effect vanaf het landhuis Gooilust: onbelemmerd zicht op de weide (vóór de restauratie). Foto: Nelke Woortman, Natuurmonumenten.

Het geheel is, gezien de vorm van de muur en de accentuering daarvan door middel van het hekwerk, duidelijk niet willekeurig maar als ornament aangelegd. Dit bepaalt tegelijkertijd de vorm van het tuingedeelte tussen huis en aha, dat hierdoor een half rond uitzichtplateau heeft gekregen. Vanuit het huis gezien loopt het gazon van de tuin visueel door in het grasland van de weide. De aha van Gooilust vertoont overeenkomsten met enkele aha's in Engeland, zoals in het 18e-eeuwse landschapspark Petworth Park (West-Sussex). De aha achter Petworth House bestaat ook uit een muur met halve cirkelvormen en sierhekwerk erop.

Het tijdstip van aanleg van de aha op Gooilust is niet precies bekend. Eén mogelijkheid is tussen 1816 en 1828, toen door Johan David Zocher jr. het grootste deel van de landschappelijke aanleg van het park werd gerealiseerd. Een andere optie is het eind van de 19e eeuw, de tijd

Zicht vanuit de weide op de aha van Gooilust (vóór de restauratie). Foto: Nelleke Woortman, Natuurmonumenten.

dat Gooilust bewoond werd door Frans Ernst Blaauw. Blaauw had een bijzondere belangstelling voor uitheemse dieren. Hij was van mening dat wilde dieren beter niet in kleine hokken gehouden konden worden, zoals in die tijd in dierentuinen gebruikelijk was, maar gaf de voorkeur aan grotere terreinen. Het park van Gooilust bood volop gelegenheid tot het uitoeffenen van zijn hobby: het houden en fokken van dieren in een landschappelijke omgeving. Tot zijn verzameling behoorden onder andere witstaartgnoes, bizons, eland-antilopen, kangoe-roes, emoes en vele zwanen, ganzen en eenden. Om de gnoeweide achter het landhuis kwamen extra hoge hekken wegens de grote sprongkracht van sommige soorten. Mogelijk is toen ook de aha aangelegd, om te voorkomen dat men vanuit het huis tegen twee meter hoge hekken zou aankijken. De vorm van de aha bood Blaauw tijdens wandelingen door de tuin een fraai uitzichtpunt over zijn verzameling, terwijl vanuit het huis het uitzicht niet of nauwelijks door een afscheiding werd belemmerd. De ouderdom van de aha is tot nu toe niet met zekerheid vastgesteld, maar het gebruikte steenformaat van de aha, een formaat dat vooral vanaf het eind van de 19^e eeuw gangbaar werd, wijst

meer in de richting van Blaauw. En zoals vermeld had Blaauw goede redenen voor aanleg van een aha. De aha op Gooilust is als Rijksmonument beschermd en in 1997 door de Vereniging Natuurmonumenten gerestaureerd. De oorspronkelijke gestucte kolommen zijn wegens de beperkte duurzaamheid vervangen door echte natuursteen.

LITERATUUR

- DÉZALLIER D'ARGENVILLE, A.J. (1709). *La Théorie et la Pratique du Jardinage*. Paris.
- HUXLEY, A. (1983). *Tuinieren door de eeuwen heen*. Waanders, Zwolle.
- JELlicoe, G., S. JELlicoe, P. GOODE, M. LANCASTER (RED.) (1986). *The Oxford companion to gardens*. Oxford University Press, Oxford/New York.
- WALPOLE, HORACE (1780). *On the History of the Modern Taste in Gardening*. London.

NOOT

- 1 In 1980 richtten studenten van Hans Harten het historisch-geografisch dispuut Ha-ha '80 op. De naam verwees niet alleen naar het hier beschreven cultuurhistorisch fenomeen. Later veranderde de naam in Historisch-geografische Vereniging Utrecht (HGVU).